

PEREGRY NACJE MIĘDZY KULTUROWE

KSIEGA JUBILEUSZOWA
DEDYKOWANA
PROF. TADEUSZOWI
PALECZNEMU

PEREGRYNACJE
MIĘDZYKULTUROWE

PEREGRYNACJE MIĘDZYKULTUROWE

Pod redakcją

Magdaleny Banaszkiewicz,
Moniki Banaś,
Franciszka Czecha,
Anny Dudy i Karoliny Golemo

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Magdalena Banaszkiewicz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-4020-6308>

 m.banaszkiewicz@uj.edu.pl

Monika Banaś

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-6542-4053>

 monika.banas@uj.edu.pl

Franciszek Czech

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-9499-4007>

 franciszek.czech@uj.edu.pl

Anna Duda

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-9902-7929>

 ania.duda@uj.edu.pl

Karolina Golemo

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-5728-9587>

 karolina.golemo@uj.edu.pl

© Copyright by Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ,
individual authors and Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzent

dr hab. Urszula Kusio prof. UMCS

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Sabak

Projekt okładki

Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-299-0 (druk)

ISBN 978-83-8368-300-3 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383683003>

Na okładce wykorzystano projekt Profesora Tadeusza Palecznego, fot. dr Anna Duda

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

OD PRZYJACIÓŁ, UCZNIÓW I WSPÓŁPRACOWNIKÓW	9
---	---

I. EKSPLORACJE KONCEPCYJNE

ANDRZEJ PORĘBSKI

Z SOCJOLOGIĄ NA TY... CZYLI JAK KRÓLOWA NAUK POTRAFI WIĄZAĆ LUDZKIE ŻYCIORYSY	15
--	----

LESZEK KORPOROWICZ

ANIMOWANIE TEORII.....	23
------------------------	----

BOGDAN SZLACHTA

KILKA UWAG HISTORYKA MYŚLI POLITYCZNEJ O POTRZEBIE BADANIA NAPIĘĆ MIĘDZY TYM, CO UNIWERSALNE, I TYM, CO PARTYKULARNE (TAKŻE NARODOWE).....	37
--	----

SYLWIA JASKUŁA-KORPOROWICZ

EWOLUCJA RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH W ERZE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNYCH.....	47
--	----

KINGA ORZEŁ-DEREŃ

PEDAGOGIKA DIALOGU JAKO ODPOWIEDŹ NA WYZWANIA WSPÓŁCZESNYCH RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH.....	71
---	----

MONIKA BANAŚ

O EMPATII W NAUCE WEDŁUG ANNY KINGSFORD	89
---	----

II. KU WIELOKULTUROWOŚCI

KATARZYNA WARMIŃSKA

TATARZY POLSCY – PAMIĘĆ, PRZESZŁOŚĆ I ETNICZNOŚĆ.....	103
---	-----

MAŁGORZATA KOŁACZEK, JOANNA TALEWICZ

ALE STRACH, KTÓRY BYŁ W TOBIE, PRZEPŁYWA DO DZIECI Z MLEKIEM MATKI – MILCZENIE I MIĘDZYPOKOLENIOWA TRAUMA ROMÓW I SINTI	121
--	-----

MAJA PRADELLE

- OBRAZ KULTURY I PROJEKT ASYMILACJI RDZENNEJ LUDNOŚCI CHILE
 ZAPREZENTOWANE PRZEZ IGNACEGO DOMEYKĘ W KSIĄŻCE
 PT. *ARAUKANIA I JEJ MIESZKAŃCY*149

WAWRZYNIEC KONARSKI

- POLAK O CELTACH, CZYLI UWAGI WŁASNE O DEMITOLOGIZACJI
 WYBRANYCH CECH WIZERUNKOWYCH IRLANDII I IRLANDCZYKÓW161

FRANCISZEK CZECH

- RASA, ETNICZNOŚĆ I RELIGIA W FILIPIŃSKIM PROCESIE NARODOWO-
 TWÓRCZYM179

III. PODRÓŻE PO TEKSTACH KULTURY**BARBARA WEŻGOWIEC**

- MIĘDZY MAPĄ I WYOBRAŹNIĄ – ANALIZA PORÓWNAWCZA ATLASU LĄDÓW
 NIEBYŁYCH EDWARDA BROOKE’A – HITCHINGA I ATLASU WYSP
 ODLEGŁYCH JUDITH SCHALANSKY 201

EWA BUJWID-KUREK

- KULTURA NARODOWA DETONATOREM NIENAWIŚCI? PRZEMYSŁENIA
 INSPIROWANE LEKTURĄ ESEJÓW IVANA ČOLOVICIA 217

ELŻBIETA BINCZYCKA-GACEK

- STILL AIN’T NO BLACK IN THE UNION JACK? – AFRO-BRYTYJSKOŚĆ
 W TWÓRCZOŚCI CZARNYCH AUTORÓW Z WIELKIEJ BRYTANII
 NA PRZYKŁADZIE DOTTIE ABDULRAZAKA GURNAHA233

JAKUB KOŚCIÓŁEK

- ŻOŁNIERZE NA NIE SWOJEJ WOJNIE. LOSY AFRYKAŃSKICH UCZESTNIKÓW
 WOJEN ŚWIATOWYCH WE FRANCJI I ICH OBRAZ W FILMIE *CAMP DE
 THIAROYE* 247

PIOTR KLETOWSKI

- CZY KILLER MOŻE BYĆ BUDDĄ? ANALIZA RELIGIJNYCH INSPIRACJI
 KINA HONGKOŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE FILMU *PŁATNY MORDERCA
 JOHNA WOO* 265

JADWIGA ROMANOWSKA

- TRANSKULTUROWE MOMENTY W PRAKTYCE TAŃCA FLAMENCO 281

IV. MIEJSCA PODRÓŻY**MAGDALENA BANASZKIEWICZ**

PODRÓŻ NIEOSWOJONA..... 293

ELŻBIETA WIĄCEK

RZYM – PODRÓŻ SŁUŻBOWA 303

ADAM ŻALIŃSKI

CZKAŁEM NA ZIMĘ. WŚRÓD POLAKÓW W KAZACHSTANIE..... 315

KAROLINA GOLEMO

LIZBONA. MIASTO MIĘDZYKULTUROWYCH PRZEPŁYWÓW..... 335

ANNA DUDAYELLOWSTONE DUTTON RANCH W MRĄGOWIE. W OCZEKIWANIU
NA KOLEJNY SEZON 351**BOŻENA PĘKAŁA**

TAJEMNICE LIBERTY ISLAND. ROZMOWY Z WOLNOŚCIĄ 361

V. TERRA INCOGNITA**RENATA HOŁDA**KTO STRASZY W CHICAGO? O DUCHACH I KLASYCZNYCH LEGENDACH
MIEJSKICH..... 373**PAWEŁ PLICHTA**„STULTORUM PLENA SUNT OMNIA” – STULTITIA SICUT CULTURAE
HEREDITATEM 391**JAROSŁAW ROKICKI**MIMETYCZNA REINTERPRETACJA KATASTROFY SMOLEŃSKIEJ –
REFLEKSJE METODOLOGICZNE 417**KAROLINA KOSYNA**

TOŻSAMOŚĆ WIRTUALNA A RELACJE MIĘDZYKULTUROWE..... 443

NATALIA OŻEGALSKA-ŁUKASIKSZTUCZNA INTELIGENCJA NA KULTUROWYM ROZDROŻU. W POSZUKIWANIU
RÓWNOWAGI MIĘDZY INNOWACJĄ A SPRAWIEDLIWOŚCIĄ
ALGORYTMICZNĄ 455

BIOGRAMY 471

KATARZYNA WARMIŃSKA

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Katedra Socjologii

warminsk@uek.krakow.pl

TATARZY POLSCY – PAMIĘĆ, PRZESZŁOŚĆ I ETNICZNOŚĆ

Współzależność między etnicznością, przeszłością i pamięcią jest istotnym przedmiotem analizy we współczesnym dyskursie socjologicznym i antropologicznym. Tożsamości etniczne są uznawane za dynamiczne, raczej powoływane społecznie poprzez różnorodne procesy konstruowania niż pierwotne, a niebagatelną rolę odgrywa przeszłość jako jeden z kluczowych zasobów tej domeny społecznej¹. Wiele grup społecznych, nie tylko mniejszości, ale też te dominujące, zajmuje się interpretacją, reinterpretacją przeszłości, wytwarzaniem, wyznalezieniem historii i pamięci zbiorowej². Podobnie pamięć nie jest prostym zapisem faktów, ale dynamicznym procesem konstruowania i reinterpretowania przeszłości w różnych jej wymiarach. Sharon McDonald pisze o kompleksie pamięci, definiując go jako „kompleks pamięci/dziedzictwa/tożsamości”³. Język, jakiego badacze pamięci używają do opisu zjawisk społecznych, jest złożony,

¹ T.H. Eriksen, *Etniczność i nacjonalizm. Ujęcie antropologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013; R. Brubaker, *Ethnicity Without Groups*, Harvard University Press, Cambridge, MA 2004.

² R. Brubaker, *op. cit.*

³ S. Macdonald, *Krainy pamięci. O dziedzictwie i tożsamości we współczesnej Europie*, tłum. R. Kusek, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2021, s. 17.

wieloaspektowy, rozwija się w czasie i zapętla, jak możemy się przekonać sięgając chociażby do leksykonu *Modi memorandi*⁴.

Korzystając z istniejących konceptualizacji, można stwierdzić, że pamięć zbiorowa odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości grup etnicznych. Jest ona nie tylko zapisem przeszłości, lecz także zasobem aktywnie wykorzystywanym w polityce tożsamości mniejszości etnicznych. Praca nad pamięcią i przeszłością, ich wzajemne przenikanie poprzez zapamiętywanie, pomijanie, rekonstruowanie, odpominanie, trwa w wielu społecznościach etnicznych od lat. Przeszłość grup mniejszościowych często pozostaje na marginesie dominujących narracji historycznych, co prowadzi do sporów o pamięć, a także do różnorodnych strategii negocjowania własnej historii w relacji do dyskursów większościowych. Pamięć mniejszości może przyjmować różne formy – od konfrontacyjnych narracji przeciwstawnych wobec historii narodowej po formy subtelnej adaptacji, w których mniejszość wpisuje swoją przeszłość w ramy dominujących opowieści historycznych⁵. Jak wskazują badania, pamięć zbiorowa nie tylko odzwierciedla przeszłość, ale również służy jako narzędzie definiowania tożsamości grupowej⁶. Ten kontekst jest szczególnie istotny w grach o tożsamość, o jej uznanie, uprawomocnienie w danym społecznym świecie.

Przeszłość można postrzegać jako nieukierunkowaną dawność, jednak jej idea, kształtowana przez ludzi, nadaje jej strukturę – porządkuje chronologicznie,

⁴ *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2014.

⁵ W tym przypisie znajdują się odniesienia do literatury, z której korzystałam i która jest podstawowa dla badaczy poruszanej w tym tekście problematyki. A. Assmann, *Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany pamięci kulturowej*, tłum. P. Przybyła, [w:] *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, red. M. Saryusz-Wolska, Universitas, Kraków 2009, s. 101-142; eadem, *O medialnej historii pamięci kulturowej*, tłum. K. Sidowska, [w:] A. Assmann, *Między historią a pamięcią*, red. M. Saryusz-Wolska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 127-143; eadem, *Pamięć magazynująca i funkcjonalna w historii i teraźniejszości*, [w:] A. Assmann, *Między historią a pamięcią*, op. cit., s. 58-73; J. Assmann, *Pamięć kulturowa: pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, wstęp i red. R. Traba, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008; Z. Bauman, *Retrotopia. Jak rządzi nami przeszłość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018; M. Halbwachs, *Społeczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

⁶ J.H. Liu, D.J. Hilton, *How the Past Weighs on the Present. Social Representations of History and Their Role in Identity Politics*, „British Journal of Social Psychology” 2005, vol. 44, s. 537-556.

dzieli na cykle oraz określa jej początek, kierunek i znaczenie. To właśnie w tej skonstruowanej przeszłości osadzone są wydarzenia, postacie i doświadczenia. Odwołując się do niej, grupy etniczne mogą odkrywać wartości, symbole oraz kulturową wiedzę, a także potwierdzać ciągłość swojego istnienia. W tym kontekście kluczową rolę odgrywa pamięć społeczna, która przechowuje i utrwalą przeszłość. Pamięć kolektywna jako forma reprezentacji dawnych wydarzeń manifestuje się w tradycji, mitach, historii oraz w materialnych i kulturowych artefaktach oraz działaniach⁷. Istotnym aspektem jest zarówno pamięć komunikacyjna, przekazywana w relacjach międzypokoleniowych, jak i pamięć kulturowa, utrwalona w nośnikach materialnych i rytualnych⁸.

Celem tego artykułu jest pokazanie, jak społeczność tatarska⁹ w Polsce budowała i buduje swoją pamięć kolektywną, jak używa historii, miejsc pamięci czy elementów kultury materialnej¹⁰. Są one elementem i wyrazem długoletnich społecznych doświadczeń zarówno członków tej społeczności, jak i procesów tworzenia czy wynajdywania tych kulturowych zasobów przez działaczy i praktyków kulturowych i ma służyć kształtowaniu pewnych pożądaných, z punktu celów grupowych, wizji czy modeli świata, podzielanych właśnie w obrębie pewnej wspólnoty pamięci. Istotnym pytaniem, na które odpowiedź ma dać ten artykuł, jest kwestia, czy w przypadku tatarskiej społeczności można właściwie mówić o powstaniu i funkcjonowaniu wspólnoty pamięci. Według Jana Assmanna tożsamość grupowa kształtuje się poprzez poczucie przynależności do danej wspólnoty, wynikające ze współuczestnictwa w określonym rozumieniu przeszłości. Tożsamość ta jest więc konstruowana na podstawie tej interpretacji i przejawia się w postrzeganiu grupy jako spójnej całości, z którą jej członkowie mogą się utożsamiać¹¹. Wspólnota etniczna bez pamięci o własnej kulturowej historii i bez pewnej kontynuacji tej przeszłości w obecnych działaniach, projektach tożsamościowych czy ideologiach staje się wręcz niewyobrażalna¹².

⁷ B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

⁸ J. Assmann, *op. cit.*

⁹ Tatarzy polscy są uznaną ustawowo mniejszością etniczną w Polsce. Zgodnie z danymi z ostatniego spisu powszechnego z 2021 roku liczy ona 5295 osób.

¹⁰ P. Nora, *Między pamięcią a historią: les lieux de mémoire*, tłum. M. Borowski, M. Sugiera, „Didaskalia” 2011, nr 105, s. 20-27.

¹¹ J. Assmann, *op. cit.*

¹² *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, eds. A. Erll, A. Nünning, Walter de Gruyter, Berlin–New York 2008.

W głównej części tekstu zostaną opisane dwa typy pamięci, idąc za propozycją Assmanów. Pamięć komunikacyjna, która ukazuje się w wypowiedziach uczestników badań jakościowych, przekazywana międzypokoleniowo, oraz pamięć kulturowa, funkcjonująca przede wszystkim w kontekście jej materialnych nośników – tutaj będzie to kwartalnik „Przegląd Tatarski”.

Wzięcie pod uwagę tych dwóch zbiorów danych pozwoli na ukazanie, w jaki sposób przeszłość, historia, pamięć są konstruowane, selekcjonowane i wykorzystywane w narracjach tożsamościowych czy tekstach, np. w prasie etnicznej mającej nie tylko informacyjny, ale też formacyjny charakter¹³.

Pierwszy rodzaj danych pochodzi z badań, które intensywnie prowadziłam przede wszystkim w latach 90. XX oraz w pierwszej dekadzie XXI wieku. Interesowały mnie wtedy przede wszystkim kwestie tożsamościowe (etniczna, narodowa, religijna), a pytania o przeszłość, pamięć pojawiały się na marginesie innych rozważań. Wyniki wskazanych analiz ukazały się przede wszystkim w książce *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna* (1999) oraz w artykule *Pamięć społeczna w walce o uznanie w społeczeństwie wielokulturowym* (2006)¹⁴.

Dla dzisiejszych rozważań wybór tego zbioru danych ma szczególne znaczenie. Poza ich wagą merytoryczną, istotny jest czas historyczny, kiedy je zbierano podczas wywiadów pogłębionych. Wczesne lata 90. to w Polsce okres głębokich przemian społeczno-politycznych, w których uczestniczyły także mniejszości, powoli nabierając swej podmiotowości, zdolności do mówienia własnym głosem o swoich sprawach. W tamtym czasie w wypowiedziach badanych dała się słyszeć niepewność co do odrębnego kulturowo charakteru grupy, poczucie zapomnienia własnego dziedzictwa. Okres PRL-u okazywał się czasem straconym dla kultury tatarskiej, która zachowała się, zdaniem jej członków, przede wszystkim w sferze religii, rytuałach, obyczajach i wiedzy. Tak więc procesy demokratyzacji pamięci, o których pisała Kaja Kaźmirska, zaczęły docierać do Polski i objęły zarówno grupy mniejszościowe, jak i dominującą¹⁵.

Można powiedzieć, że materiał zebrany w latach 90. pokazuje pewien punkt wyjścia procesów odbudowywania pamięci w tej społeczności, po kilkudziesięciu

¹³ J. Assmann, *op. cit.*

¹⁴ K. Warمیńska, *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Universitas, Kraków 1999; eadem, *Pamięć społeczna w walce o uznanie w społeczeństwie wielokulturowym*, [w:] *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, red. K. Golemo, T. Paleczny, E. Wiązek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 205-213.

¹⁵ K. Kaźmirska, *Ramy społeczne pamięci*, „Kultura i Społeczeństwo” 2007, t. 51, nr 2, s. 3-23.

latach prawie że milczenia. Wywiady z tamtych lat dostarczają informacji o indywidualnych i rodzinnych narracjach pamięciowych, pokazując, jak jednostki i ich rodziny konstruowały i komunikowały przeszłość.

Ponieważ w późniejszych latach nie kontynuowałam badań terenowych, a nadal byłam zainteresowana tatarskim dyskursem pamięciowym, postanowiłam sięgnąć do dostępnego dla wszystkich od 2009 roku kwartalnika „Przegląd Tatarski”. Jak piszą twórcy, jest on miejscem dla ukazywania tatarszczyzny w szerokim spektrum. Można powiedzieć, że „Przegląd Tatarski” jest typowym przykładem etnicznej prasy tworzonej pod patronatem grupy, dla grupy i w dużej mierze przez członków grupy. Jak czytamy, „«Przegląd Tatarski» to czasopismo etnicznej mniejszości tatarskiej”, „to pismo nasze, wspólne: zapraszamy nie tylko do czytania, ale również do współtworzenia jego zawartości” (<http://bibliotekatatarska.pl/przeglad-tatarski>). Należy też dodać, że oprócz wersji papierowej na stronie internetowej dostępna jest jego wersja cyfrowa (<http://bibliotekatatarska.pl/przeglad-tatarski>), co znacząco poszerza krąg potencjalnych odbiorców.

Media etniczne, a przykładem takiego jest „Przegląd Tatarski”, potencjalnie odgrywają kluczową rolę w funkcjonowaniu społeczności, które je tworzą, ponieważ umożliwiają im zabranie głosu, często pomijanego lub marginalizowanego w głównym nurcie medialnym¹⁶. Co więcej, pozwalają one na konfrontację ze stereotypami i uproszczonymi przedstawieniami danej grupy, jakie pojawiają się w źródłach dominujących¹⁷. Dzięki temu wspólnoty etniczne zyskują przestrzeń do kreowania własnych narracji – nie tylko formułowanych ich własnym językiem, ale przede wszystkim takich, które wzmacniają i podtrzymują ich poczucie tożsamości etnicznej oraz więzi wewnętrzne. Za Viswanathem i Arorą wskazuje się na jej pięć podstawowych funkcji¹⁸. Jest to funkcja informacyjna, dalej ta związana z transmisją kulturową, także jako strażnika opinii, i ta wynikająca z wzmacniania wspólnoty oraz jako facylitatora w procesach wchodzenia w obręb społeczeństwa przyjmującego¹⁹.

¹⁶ J. Budarick, *Ethnic Media and Counterhegemony. Agonistic Pluralism, Policy, and Professionalism*, „International Journal of Communication” 2018, no. 12, s. 2406-2420.

¹⁷ M.D. Matsaganis, V.S. Katz, S.J. Ball-Rokeach, *Understanding Ethnic Media. Producers, Consumers, and Societies*, Sage, London 2011.

¹⁸ P. Viswanath, P. Arora, *Ethnic Media in the United States. An Essay on their Role in Integration, Assimilation, and Social Control*, „Mass Communication and Society” 2000, no. 3 (1).

¹⁹ *Ibidem*.

„Przegląd Tatarski” reprezentuje instytucjonalny poziom pamięci, czyli sposób, w jaki tożsamość Tatarów jest budowana i interpretowana w oficjalnych publikacjach.

PAMIĘĆ KOMUNIKACYJNA

W wywiadach ukazywały się indywidualne narracje o pochodzeniu, tradycjach rodzinnych, migracjach, marginalizacji Tatarów. Jak wspominałam, w książce *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna* można znaleźć obszerniejsze, choć niewyczerpujące analizy problemu pamięci tatarskości. Tutaj nawiążę do tych treści i rozpocznę od tego, co rozmówcy mówili o pamięci rodzinnej²⁰.

W swych wypowiedziach skupiali się na budowaniu pamięci o historii rodziny. Ważny był dla nich fakt przekazu pokoleniowego, zwłaszcza historii wcześniejszych pokoleń rodziny. Seniorzy – dziadkowie i rodzice – odgrywali kluczową rolę w utrwalaniu opowieści o przeszłości rodu, rodziny. Jak mówi jeden z respondentów: „Dziadek zawsze opowiadał, że nasz ród walczył u boku Sobieskiego, że nie byliśmy zwykłymi ludźmi, ale wojownikami, którzy bronili tej ziemi”²¹. Podobnie inny rozmówca zaznacza: „Mój ojciec zawsze powtarzał, że musimy pamiętać, skąd pochodzimy, kim byli nasi pradziadkowie. To oni zbudowali to, co mamy dziś”.

W wielu domach zachowała się dokumentacja rodowa, którą chętnie pokazywano podczas rozmów i która prowokowała do opowieści na temat przeszłości. Znajdowały się w niej publikacje, zwłaszcza międzywojenne, jak na przykład herbarze tatarskie, pielęgnowane jako pamiątka o rodzinie, jej przeszłości, zaświadcające o jej pochodzeniu, często też o szlacheckim statusie. W wielu domach znajdowały się stare dokumenty, fotografie i listy przodków, które stanowiły materialne dowody ciągłości rodu. „Mamy w domu stary dokument nadania ziemi jeszcze z czasów Sobieskiego, to dowód na to, że zawsze byliśmy lojalni wobec Polski”.

Podkreślano także, że pielęgnowaniu pamięci o przeszłości służą spotkania rodzinne oraz uroczystości religijne, podczas których członkowie grupy podkreślają ciągłość tatarskich korzeni i lojalność wobec Rzeczypospolitej. Wspomnienia rodzinne były przekazywane podczas świąt religijnych i spotkań przy

²⁰ K. Warmińska, *Tożsamość...*

²¹ Cytaty pochodzą z wywiadów zebranych podczas badań w latach 90. i 2000. Częściowo opublikowane w K. Warmińska, *Tatarzy polscy...*

grobach przodków: „Na Każdym Kurban Bajram chodziliśmy na mizar i ojciec opowiadał nam, kto tutaj leży, kim był i jakie miał zasługi”. Tego rodzaju praktyki miały na celu nie tylko przekazanie wiedzy historycznej, ale również wzmacnianie poczucia przynależności do wspólnoty tatarskiej.

Cmentarz jest i był kluczowym miejscem wspominania, widowym znakiem tych, którzy odeszli, o powiązaniach rodzinnych, będących elementem pamiętania²². Odwiedzanie cmentarzy wiązało się, jak mówili badani, z koniecznością komemoracji przodków, członków rodziny i towarzyszyło zwykle świętom religijnym obchodzonym co roku.

Pamięć o historii rodziny była również wzmacniana poprzez uczestnictwo w oficjalnych obchodach i uroczystościach patriotycznych organizowanych przez tatarskie organizacje kulturalne, o których opowiadano. W ten sposób historia rodu była wpisywana w szerszy kontekst pamięci zbiorowej, co pozwalało na jej przetrwanie i dalsze przekazywanie kolejnym pokoleniom.

Podczas badań prowadzone były rozmowy o przeszłości Tatarów jako społeczności. Pojawiły się, gdy pytałam o historię grupy i jej pochodzenie. Wobec tak postawionego zadania niektórzy czuli się bezradni, nie mogąc jasno opisać genezy grupy. „Skąd my jesteśmy? No, kiedyś mówiono, że z Krymu, ale potem ktoś powiedział, że może jednak z Kazania...” Inni zaś nawiązywali do wiedzy historycznej i kluczowych dla niej wydarzeń, w których uczestniczyli Tatarzy. Częstokroć odwoływano się do postaci i chwil z dawnej historii, sięgającej kilkaset lat wstecz, i do tej nowszej. Wypowiedzi opierano na dostępnej literatury historycznej traktującej o Tatarach polskich, znajdującej się w domowych bibliotekach.

Do najczęściej wspominanych wydarzeń należały najazdy tatarskie na Europę w XIII wieku, w tym bitwa pod Legnicą (1241): „Wiem, że w 1240 była bitwa pod Legnicą. To był pierwszy najazd tatarski. To się wiąże z Czyngis Chanem”. Dalej ważnym elementem historii było przybycie i osiedlenie Tatarów w Wielkim Księstwie Litewskim (XIV–XV w.), przypisywane księciu Witoldowi: „Król, jak była wojna, to był książę Witold i on tych Tatarów, którzy chcieli zostać, tu osiedlił”. Momentem historycznym o kluczowym znaczeniu była w ich przekonaniu **bitwa pod Grunwaldem (1410)** i udział w niej oddziałów tatarskich: „Ród S. jest z czasów bitwy pod Grunwaldem. S. brali w niej udział”. **Punktem zwrotnym dla dzisiejszych Tatarów, celebrowanym, upamiętnianym symbolicznie**

²² A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4 (112), s. 11-20.

było osiadanie Tatarów na ziemiach Rzeczypospolitej za Jana III Sobieskiego (XVII w.): „To Sobieski nadał wszystkie dobroci dla nas i te meczety, które mamy”. Wspominano też udział Tatarów w innych bitwach toczonych przez Rzeczypospolitą. „Moi przodkowie zawsze byli wojownikami. Służyli królowi i za to dostawali ziemię”.

Atrybutem przeszłych pokoleń Tatarów była – według dzisiejszych członków społeczności szczególnie przez nich podkreślana – lojalność wobec Rzeczypospolitej. Uczestnicy badań wielokrotnie wspominali, że ich przodkowie byli przede wszystkim żołnierzami, którzy walczyli w obronie kraju (w tym rozumieniu Polski). Jak zauważa jeden z respondentów: „Tatarzy to nie byli najemnicy, oni bronili Polski jak swojego domu”. W podobnym tonie inny badany zaznacza: „Mój dziadek mówił, że my tu zawsze byliśmy, a nasza lojalność wobec Polski była niezachwiana”.

Powodem do dumy z własnej przeszłości historycznej był fakt, na co zwracało uwagę wielu rozmówców, posiadania przez niektóre rodziny przywilejów tatarskich, wojskowych i szlacheckich. Rody tatarskie były dumnie wspomniane jako te, które miały ziemię i herby. Jeden z respondentów zauważył: „Mamy swoje herby, nazwiska, wszystko to świadczy o naszej historii”. Inny dodał: „Tatarzy byli częścią polskiej szlachty, ale niektórzy o tym zapominają”. Według części rozmówców etos szlachecki nie tylko czynił ich wyjątkowymi, ale też podkreślał ciągłość pokoleniową.

Przeszłość kojarzono też z rytuałami religijnymi, które pozwoliły, zdaniem rozmówców, podtrzymać grupę, nie pozwoliły jej się rozpaść. Jak mówił jeden z badanych: „Dziadek zawsze opowiadał, że bez meczetu i modlitwy to Tatar nie jest Tatarem”. Podkreślano również specyfikę tatarskiego islamu, który na przestrzeni wieków dostosował się do warunków polskich. „W domu zawsze była tradycja, że na święta pieczemy ciasto po tatarsku”.

Uczestnicy badań wspominali, że odczuwają swoją marginalność w społeczeństwie polskim, o swoistym zapomnieniu, że istnieją. Wskazywano, że choć Tatarzy wnieśli duży wkład w historię Polski, ich historia jest często pomijana: „Dzisiaj mało kto wie, że Tatarzy walczyli pod Grunwaldem czy pod Wiedniem”.

Wszystkie te wątki składają się na obraz polskich Tatarów jako grupy historycznie znaczącej, lojalnej wobec Polski, ale również walczącej o zachowanie swojej tożsamości w obliczu asymilacji i zapomnienia.

PAMIĘĆ KULTUROWA

Wydawany od 2009 roku kwartalnik „Przegląd Tatarski” stanowi ważne źródło informacji o historii i kulturze Tatarów. Artykuły pisane przez członków społeczności pozwalają na przedstawienie historii z ich własnej perspektywy, co jest istotne w kontekście walki o uznanie, walki ze stereotypami i uproszczonymi wizerunkami, które często pojawiają się w mediach mainstreamowych. Czasopismo jest miejscem, gdzie Tatarzy mogą prezentować własne narracje historyczne, a także akcentować ważne dla społeczności momenty i miejsca. Traktuję to źródło jako platformę, na której toczy się wspominana wyżej polityka tożsamościowa, swoista walka o uznanie tatarskiej społeczności w kształcie uznawanym i pożądanym przez członków grupy, a szczególnie jej elity.

Artykuły publikowane w miesięczniku dotyczą różnych aspektów życia tatarskiego, w tym historii, kultury, tradycji oraz współczesnych wyzwań. W ten sposób media etniczne stają się narzędziem do budowania i podtrzymywania poczucia etnicznej tożsamości oraz więzi społecznych wśród Tatarów. Warto zwrócić uwagę na różnorodność tematów poruszanych w kwartalniku. Publikacje dotyczą zarówno historii osadnictwa tatarskiego, jak i współczesnych problemów, z którymi boryka się społeczność. Artykuły zawierają często osobiste wspomnienia, ilustrujące, jak przeszłość wpływa na życie Tatarów w Polsce. Przykłady artykułów, które prezentują wizję przeszłości Tatarów, pokazują, jak ważne jest dla nich zachowanie pamięci o swoich korzeniach.

Jednym z dominujących tematów dotyczących przeszłości jest rola Tatarów w polskiej historii wojskowej. Na łamach „Przeglądu Tatarskiego” często podkreśla się udział Tatarów w kluczowych wojnach i bitwach, takich jak: bitwa pod Grunwaldem (1410) – wspomina się przy tym Władysława Jagiełłę i obecność tatarskich wojowników w wojsku za jego panowania; bitwa pod Wiedniem (1683) – eksponuje się udział tatarskich oddziałów po stronie Jana III Sobieskiego; udział w wojnach napoleońskich – podkreśla się wkład tatarskich ułanów w walki w XIX wieku; II wojna światowa – szczególnie istotnym elementem narracji jest walka Tatarów w kampanii wrześniowej oraz ich służba w Armii Krajowej i represje, jakich doświadczyli w czasach PRL-u²³. O tym wszystkim można było słyszeć podczas badań z lat 90.

²³ W przypisach odnoszę się do poszczególnych numerów, gdzie pierwsza liczba oznacza kwartał, druga rok wydania. Na przykład w numerach PT 4/2011; PT 3/2010; PT 3/2021.

Ta wojskowa historia ma umacniać wizerunek grupy jako wiernych obrońców Rzeczypospolitej w wielu kluczowych momentach dziejów Polski. Narracja ta nie tylko utrwała wizerunek Tatarów jako lojalnych obywateli Rzeczypospolitej, ale także legitymizuje ich obecność w polskim krajobrazie historycznym.

Przed nami rok 2020: rok szczególny, bowiem obchodzimy w nim setną rocznicę Bitwy Warszawskiej, zwanej Cudem nad Wisłą [...]. Od samego początku nie zabrakło w niej polskich Tatarów, a także przedstawicieli muzułmańskich narodów Kaukazu, którzy już u siebie zapoznali się z bolszewickim terrorem. Walczyli w szeregach Jazdy Tatarskiej, Pułku Tatarskiego Ułanów, Dywizjonu Mahometańskiego oraz w rozlicznych jednostkach wszystkich rodzajów broni Wojska Polskiego²⁴.

Podobnie, w innych numerach pojawia się narracja o „naszych ułanach, naszych żołnierzach polskich Tatarach” jako zbiorowym bohaterze historii. Jest to strategia podkreślająca zakorzenienie społeczności tatarskiej. W „Przeglądzie Tatarskim” pojawiają się różnorodne narracje dotyczące przeszłości Tatarów²⁵.

Wiele artykułów koncentruje się na konkretnych postaciach, które odegrały istotną rolę w historii polskich Tatarów²⁶. Ci, którzy służyli w polskich formacjach wojskowych, są wspominani z szacunkiem i czcią. Narracje te nie tylko przyczyniają się do budowania poczucia dumy, bo taki zamiar wyraźnie uwiadamia się w artykułach, ale mają także pomagać w walce ze stereotypami i uprzedzeniami wobec tej mniejszości. Wspólne przeżycia polskie i tatarskie, takie jak wojny czy migracje, mają podkreślać więź z polskością. Chęć jej umacniania ujawnia się poprzez literaturę, sztukę czy wydarzenia kulturalne. Polscy Tatarzy chcą nie tylko zachować pamięć swojej historii i tradycji, ale też swoje miejsca w polskości, również w jej wymiarze militarnym i politycznym (zasługi Tatarów dla państwa polskiego).

Kreowanie miejsc pamięci oraz obchodzenie rocznic to kolejne aspekty, które odgrywają ważną rolę w tatarskiej wizji przeszłości, jak widać na łamach czasopisma. Można się powiedzieć, że komemoracje dawnych wydarzeń oraz postaci

²⁴ M. Czachorowski, *Pamiętajmy o naszych ułanach*, „Przegląd Tatarski”, nr 1, 2020, s. 11.
²⁵ PT 1/2012; PT 3/2016; PT 1/2017; PT 2/2019; PT 1/2020.

²⁶ Jakub Tarak Murza Buczacki (PT 1/2010), Stefana Bielak (PT 2/2010; PT 2/2016), Aleksander Sulkiewicz (PT 4/2016; PT 2/2020), Jakub Azulewicz (PT 2/2009), Jakub Szynekiewicz (PT 2/2011), Józef Korycki (PT 3/2012).

historycznych służą nie tylko zachowaniu pamięci o przeszłości, ale także budowaniu więzi między pokoleniami. W „Przeglądzie Tatarskim” wspomniane są i wizualnie utrwalane miejsca związane z tatarskim osadnictwem na terenach Litwy czy Białorusi, co pozwala zakotwiczyć tatarskość w konkretnej przestrzeni geograficznej. Utrwalana w ten sposób tożsamość przestrzenna zdaje się wzmacniać poczucie odrębności. Miejsca te stają się symbolami przynależności i ciągłości, a ich obecność w przestrzeni publicznej przypomina o historii Tatarów w Polsce. Obchody rocznic takich jak 330-lecie osadnictwa Tatarów na Podlasiu są okazją do refleksji nad przeszłością oraz do budowania więzi społecznych wśród Tatarów, o czym czytamy w czasopiśmie. Poprzez treści w nim zawarte kwartalnik tworzy przestrzenną mapę tatarskiej tożsamości, łącząc pamięć historyczną z konkretnymi miejscami. Powracanie pamięcią do kiedyś porzuconych, a od kilku lat odnowionych miejsc, jakimi są cmentarze w Zastawku i Studziance na Lubelszczyźnie, pozwala dbać o przestrzenie, które zakorzeniają tatarskość. „Cmentarze w Zastawku i Lebiedziewie to miejsca ponownie odkryte przez współczesnych Tatarów. Wzmacniają one poczucie zakorzenienia, stanowiąc fizyczny dowód naszej obecności na tych ziemiach”²⁷.

Bardzo istotny i powracający na stronach kwartalnika jest wątek dotyczący legitymizacji obecności Tatarów w miejscu ich przybycia i osiedlenia. W „Przeglądzie Tatarskim” często pojawia się fraza „My już jesteśmy 600 lat tu”, która pełni funkcję mitu założycielskiego polskich Tatarów. Jest to strategia narracyjna, która ma wzmacniać poczucie ciągłości i przynależności do polskiego społeczeństwa.

Fraza ‘600 lat tu’ pozostaje istotnym symbolem tożsamości grupowej, jednak jej interpretacja ewoluuje wraz z nowymi pokoleniami Tatarów. Dziś pamięć o tatarskiej historii nie jest jedynie statycznym zapisem, ale dynamicznym procesem, który dostosowuje się do aktualnych potrzeb społeczności i jej relacji z większością społeczną.

Stwierdzenie to jest kluczowe dla negocjowania miejsca Tatarów w Polsce – podkreśla ich historyczne zakorzenienie.

Niektóre artykuły zawarte w kwartalniku przybierają charakter wspomnień. Ten sposób pamiętania obejmuje publikowane teksty pisane dawniej, często o naturze osobistej, traktujące o tych, którzy odeszli niedawno lub w odległej przeszłości, a którzy są przywoływani ze względów sentymentalnych lub

²⁷ Na przykład PT 3/2009; PT 1/2010; PT 1/2018.

w kontekście ich rangi dla grupy. Specjalne miejsce zajmują też nekrologi, które nie tylko informują o czymś odejściu, ale są memorandum dotyczącym rodzinnych związków i zasług dla społeczności.

Wizja przeszłości konstruowana w kwartalniku jest dynamiczna i wielowymiarowa. Z jednej strony podkreśla wielowiekową lojalność Tatarów wobec Polski, z drugiej – eksponuje ich religijną i kulturową odrębność. Jednocześnie umożliwia reinterpretację tożsamości tatarskiej w zależności od kontekstu historycznego i politycznego. Można powiedzieć, że historia i przeszłość są tu zarówno narzędziem integracji, jak i sposobem na walkę o widoczność i uznanie w społeczeństwie większościowym.

CZY WSPÓLNOTA PAMIĘCI?

Analizując treści i wątki ulokowane w pamięci komunikacyjnej, a odtworzonej na bazie wywiadów i tej dużo bardziej rozbudowanej na łamach „Przeglądu Tatarskiego”, dostrzegamy podobieństwa i swoistą spójność narracyjną. Tym, co było komunikowane i co zostało utrwalone materialnie, jest jedna opowieść dotycząca przodków, wojskowej przeszłości i wartości religijnych. Wątki podejmowane trzydzieści lat temu przez moich rozmówców i te funkcjonujące na łamach pisma od kilkunastu lat zazębiają się, zdają się stanowić elementy tej samej opowieści o Tatarach. Trudno orzec, co gwarantuje tę wspólność, czy to trwałość komunikowanych i przekazywanych międzypokoleniowo treści, czy wpływ medium na to, co i jak jest pamiętanie przez jego użytkowników. Zapewne można mówić o sprzężeniach zwrotnych, wzajemnym wspieraniu, odtwarzaniu czy wytwarzaniu tatarskości na przestrzeni lat.

Podsumowując, przyglądając się tatarskiej społeczności w kontekście używania przeszłości czy historii przez jej członków, ale też podmioty zorganizowane, należy wskazać, że jak i inne grupy mniejszościowe używa ona historii do legitymizacji swojej obecności w danym kraju, tu w Polsce. Tatarzy posługują się określoną narracją historyczną w celu ugruntowania swojej pozycji. Istotny jest tu motyw podkreślający długowieczną obecność, wkład w historię i dobrostan Polski – szczególnie podkreślanie udziału Tatarów w kluczowych momentach dziejowych (bitwa pod Grunwaldem, bitwa pod Wiedniem, wojny napoleońskie, II wojna światowa). Ważnym wątkiem jest też akcentowanie lojalności wobec państwa większościowego – Tatarzy nie są grupą, która dystansuje się od polskiego państwa, jak twierdzili moi badani, lecz wręcz przeciwnie – konstruuja swoją historię wokół idei współtworzenia Rzeczypospolitej. „Jesteśmy tutaj od

ponad 600 lat, zawsze wierni Rzeczypospolitej”. W ten sposób mogą podkreślać swoją integrację, unikając oskarżeń o „obcość” np. w kontekście religijnym.

Zgodnie z klasyczną ideą Fredrika Bartha (1969) grupy etniczne definiują się nie tylko poprzez obiektywne cechy kulturowe, ale także przez utrzymywanie granic grupowych²⁸. Pamięć o przeszłości jest więc sposobem na budowanie granic grupy. Tatarzy, podobnie jak inne mniejszości, podkreślają swoją specyfikę, eksponując unikatowe, ich zdaniem, dla mniejszości mieszkających w Polsce oddanie dla tego kraju obecnie i przez wieki. Odrębność opiera się też na religijności, która jest, jak pokazują inne badania, swojska, tatarska, a nie obca. Mezczy oraz mizary w Kruszynianach i Bohonikach pełnią funkcję symbolicznych centrów tożsamościowych. Kultura tatarska, patrząc z perspektywy zewnątrzgrupowej, nabrała w ostatnich dekadach impetu, rozwija się, instytucjonalizuje, staje się widoczna w przestrzeni społecznej. Jednym z ważnych elementów budujących granice, grupową specyfikę i odrębność jest tatarska kuchnia, która pokazuje nie tylko istnienie tradycyjnych potraw, ale też mających swe korzenie w przeszłości teraz kultywowanej przez kolejne pokolenia. W „Przeglądzie Tatarskim” publikowano m.in. przepisy kucharskie na tatarskie potrawy. Tatarzy pielęgnują swoje dziedzictwo poprzez przekazywanie praktyk kulinarnych z pokolenia na pokolenie.

Ciekawym rysem mniejszości tatarskiej w kontekście procesów pamięci jest też słabe zaangażowanie polityczne na przykład w walkę o swoje prawa. Użytkowski w 2005 roku na mocy Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym pozycję mniejszości etnicznej, zdają się akceptować to położenie, a na pewno go nie kontestują, niektórzy zaś przedstawiciele grupy mówią wprost o jej zbawiennym wpływie na grupę tatarską. Badacze wskazują, że tożsamość mniejszościowa często jest tworzona w opozycji do grupy dominującej²⁹. W przypadku Tatarów ta opozycja nie jest silna – ich historia funkcjonuje wewnątrz polskiego paradygmatu historycznego, a nie przeciwko niemu.

Pamięć ta znajduje swoje odzwierciedlenie w licznych narracjach medialnych, publikacjach historycznych oraz działalności organizacji tatarskich. Tatarskie elity od lat pracują nad konstrukcją pamięci historycznej, selektywnie wybierając kluczowe elementy, które podkreślają zarówno ich przynależność do polskiej wspólnoty narodowej, jak i ich odmienność etniczną. Ten sposób zarządzania

²⁸ F. Barth, *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo 1969.

²⁹ R. Brubaker, *op. cit.*

przeszłością pozwala na jednoczesne utrzymanie statusu mniejszości etnicznej oraz włączenie się w dominującą narrację historyczną.

Analizując w tym tekście tatarski przykład, sięgnęłam jedynie do wybranych źródeł, zapewne istotne byłoby powtórzenie badań nad etnicznością tej grupy w kontekście zagadnień związanych z pamięcią, jej konstruowaniem przez członków grupy, ideologów i podmioty zinstytucjonalizowane. Praca nad tatarską etnicznością trwa intensywnie, o czym świadczą chociażby liczne publikacje umieszczone na stronie bibliotekatarska.pl. Przyszłe badania pozwolą zapewne odkryć kolejne warstwy współczesnej tatarskości.

BIBLIOGRAFIA

- Assmann A., *O medialnej historii pamięci kulturowej*, [w:] A. Assmann, *Między historią a pamięcią*, tłum. K. Sidowska, red. M. Saryusz-Wolska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 127–143.
- Assmann A., *Pamięć magazynująca i funkcjonalna w historii i teraźniejszości*, [w:] A. Assmann, *Między historią a pamięcią*, tłum. K. Sidowska, red. M. Saryusz-Wolska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 58–73.
- Assmann A., *Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany pamięci kulturowej*, [w:] *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, tłum. P. Przybyła, red. M. Saryusz-Wolska, Universitas, Kraków 2009, s. 101–142.
- Assmann J., *Pamięć kulturowa: pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, wstęp i red. R. Traba, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- Barth F., *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo 1969.
- Bauman Z., *Retrotopia. Jak rządzi nami przeszłość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Brubaker R., *Ethnicity without Groups*, Harvard University Press, Cambridge, MA 2004.
- Budarick J., *Ethnic Media and Counterhegemony. Agonistic Pluralism, Policy, and Professionalism*, „International Journal of Communication” 2018, no. 12, s. 2406–2420.
- Connerton P., *Jak społeczeństwa pamiętają*, tłum. M. Napiórkowski, Warszawa 2012.

- Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, eds. A. Erll, A. Nünning, Walter de Gruyter, Berlin–New York 2008.
- Czachorowski M., *Pamiętajmy o naszych ułanach*, „Przegląd Tatarski” 2020, nr 1, s. 11.
- Eriksen T.H., *Etniczność i nacjonalizm. Ujęcie antropologiczne*, tłum. B. Gutowska–Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Erll A., *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, tłum. A. Teperek, postłowie i red. naukowa M. Saryusz–Wolska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.
- Ethnic Media in the Digital Age*, eds. S.S. Yu, M.D. Matsaganis, Routledge, New York–London 2019.
- Halbwachs M., *Społeczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Kaźmierska K., *Biografia i pamięć. Na przykładzie pokoleniowego doświadczenia ocalonych z Zagłady*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2008.
- Kaźmierska K., *Ramy społeczne pamięci*, „Kultura i Społeczeństwo” 2007, t. 51, nr 2, s. 3–23, DOI: 10.35757/KiS.2007.51.2.1.
- Kaźmierska K., *Współczesna pamięć komunikacyjna i kulturowa. Refleksja inspirowana koncepcją Jana Assmanna*, [w:] *Kultura jako pamięć. Posttradycyjalne znaczenie przeszłości*, red. E. Hałas, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012.
- Le Goff J., *Historia i pamięć*, tłum. A. Gronowska, J. Stryczyk, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Liu J.H., Hilton D.J., *How the Past Weighs on the Present: Social Representations of History and Their Role in Identity Politics*, „British Journal of Social Psychology” 2005, vol. 44, s. 537–556, DOI: 10.1348/014466605X27162.
- Macdonald S., *Krainy pamięci. O dziedzictwie i tożsamości we współczesnej Europie*, tłum. R. Kusek, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2021.
- Maier Ch., *Gorąca pamięć... zimna pamięć*, „ResPublika Nowa” 2001, nr 7, s. 29–35.
- Matsaganis M.D., Katz V.S., Ball–Rokeach S.J., *Understanding Ethnic Media. Producers, Consumers, and Societies*, Sage, London 2011.
- Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz–Wolska, R. Traba, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2014.
- Nijakowski L.M., *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Nora P., *Między pamięcią a historią: les lieux de mémoire*, tłum. M. Borowski, M. Sugiera, „Didaskalia” 2011, nr 105, s. 20–27.

- Nowak J., *Spółeczne reguły pamiętania. Antropologia pamięci zbiorowej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2011.
- Olick J.K., *Collective Memory. The Two Cultures*, „Sociological Theory” 1999, no. 17 (3), s. 333–348, DOI: 10.1111/0735-2751.00083.
- Olick J.K., Robbins J., *Social Memory Studies. From Collective Memory to the Historical Sociology of Mnemonic Practices*, „Annual Review of Sociology” 1998, no. 24, s. 105–140, DOI: 10.1146/annurev.soc.24.1.105.
- Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, red. M. Saryusz-Wolska, Universitas, Kraków 2009.
- Ricoeur P., *Pamięć, historia, zapomnienie*, tłum. J. Margański, Universitas, Kraków 2006.
- Sikora S., *Cmentarz. Antropologia pamięci*, „Polska Sztuka Ludowa – Konteksty” 1986, nr 1–2, s. 64–85.
- Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mit*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Szacka B., *O pamięci społecznej*, „Znak” 1995, nr 5, s. 68–76.
- Szpociński A., *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4 (112), s. 11–20.
- The Collective Memory Reader*, eds. J.K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi, D. Levy, Oxford University Press, Oxford–New York 2011.
- Warمیńska K., *Pamięć społeczna w walce o uznanie w społeczeństwie wielokulturowym*, [w:] *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, red. K. Golemo, T. Paleczny, E. Wiązek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 205–213.
- Warمیńska K., *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Universitas, Kraków 1999.

Abstract

POLISH TATARS – PAST, MEMORY, AND ETHNICITY

This article explores the interconnections between ethnicity, memory, and the past in the context of the Polish Tatar community. Drawing on theoretical frameworks of collective and cultural memory, it examines how historical narratives are constructed and employed to define ethnic identity. The study analyzes two primary

sources of memory transmission: communicative memory, derived from qualitative interviews conducted in the 1990s and early 2000s, and cultural memory, as represented in the ethnic periodical "Przegląd Tatarski". The findings highlight how Polish Tatars selectively recall historical events, emphasizing their military contributions and long-standing loyalty to Poland, while also negotiating their distinct religious and cultural heritage. The analysis suggests that memory functions as a key mechanism in maintaining ethnic boundaries and legitimizing the group's presence within the national historical discourse. The research contributes to broader discussions on minority identity formation and the role of memory institutions in shaping ethnic belonging.

Keywords: past, memory, ethnicity, history, Polish Tatars

Dążenie do uchwycenia choćby drobnej cząstki prawdy o ludziach zanurzonych w nieustannie zmieniającej się, pełnej sprzeczności i niejednoznacznej kulturze współczesnego świata można uznać za motyw przewodni intelektualnych przedsięwzięć Profesora Tadeusza Palecznego. Nieprzypadkowo w wielu swoich pracach konsekwentnie powraca On do spuścizny Floriana Znanieckiego postulującego, by prowadząc badania, korzystać ze współczynnika humanistycznego, który pozwala uchwycić rzeczywistość kulturową z perspektywy zwykłych ludzi.

Tytułowe peregrynacje nie są tylko przemieszczaniem się z miejsca na miejsce. Pojęcie to ma znacznie głębszy sens i – nawet użyte poza kontekstem religijnym, gdzie odnosi się do uroczystego przenoszenia relikwii czy obiektów religijnych – konotuje doniosłość przemieszczania się jednostek, także między kulturami i wzorami myślenia. Pozwala postrzegać aktorów społecznych jako swoistych pielgrzymów, którzy, świadomi swoich celów, kroczą samodzielnie, lecz zarazem stanowią część całych przepełnionych symbolami dynamicznych wspólnot i przekraczają ich granice.

Z tych względów peregrynacje uczyniliśmy słowem-kluczem, wyznaczającym ramy dociekań zebranych w tomie, będącym formą wyrażenia wdzięczności Profesorowi Tadeuszowi Palecznemu za okazaną życzliwość oraz wszelkie inspiracje.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-299-0

9 788383 682990